

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-70-149>

УДК 338. 48 (1-22) (477.44)

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

ECO-TOURISM DEVELOPMENT TRENDS IN UKRAINE

Табенська Оксана Ігорівнакандидат економічних наук, старший викладач,
Вінницький національний аграрний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9629-9366>**Tabenska Oksana**

Vinnytsia National Agrarian University

У статті досліджено стратегії та тенденції розвитку туризму в Україні, а також розвиток екологічного туризму, важливі проєкти, які приносять соціально-економічному розвитку територіальних громад, їх відновлення та функціонування під час воєнного стану та після закінчення війни. Визначено основні аспекти розвитку туризму у світі та в Україні, які були досліджені на III Національному туристичному саміті. Проаналізовано переваги використання кластерної моделі у туристичній галузі. Розглянуто проєктну модель "Національного природного парку "Кармелюкове Поділля", що знаходиться у Вінницькій області. Проаналізовано позитивні зміни, які відбулися для учасників проєкту „Camino Podolico: Подільський шлях святого Якова", який реалізує Державне агентство розвитку туризму України, Департамент маркетингу міста та туризму Вінницької міської рада, а також територіальні громади Вінницької та Хмельницької областей.

Ключові слова: туризм, екологічний туризм, інтеграція, інноваційна кластерна модель, засоби розміщення туристів, заклади харчування, синергійний ефект.

Modern global problems of humanity demand for natural resources effective development of rural areas, directions for increasing the competitiveness of domestic rural green tourism, advantages of creating an innovative cluster model for the development of regions are studied. The territory of Ukraine is quite diverse and meets the recreation needs of not only local residents, but also foreign tourists. The article, examines the problems of tourism development in Ukraine in the conditions of martial law and the transformation, of the tourism industry in the future, as well as the development of ecological tourism. Rural tourism involves acquainting the tourist with the peculiarities of traditional culture. Ecological tourism is a type of cognitive tourism. Such tourism provides an opportunity to observe natural objects, get acquainted with the life of living nature, study the relationships of living organisms, and carry out environmental protection measures. The tourist attractions and participants of the "Camino Podolico: Podolsky Way of St. Jacob" project, which is implemented by the Bar City Council in partnership with the Vinnytsia City Council, as well as the territorial communities of the Vinnytsia and Khmelnytskyi regions and the State Tourism Development Agency of Ukraine, were analyzed. At the current stage, it is necessary to direct one's activities, as far as possible, to create favorable conditions for the restoration of the physical and spiritual forces. It should be noted that the "Tourism Development Program in Vinnytsia Region for 2020–2027" provides for the implementation of a set of measures to improve the management system of the tourism industry the creation and improvement of the regulatory and legal framework for tourism activities, the modernization of the existing material and technical base the preservation and restoration of historical and architectural monuments of the spiritual culture of the people, representation of the region at all-Ukrainian and international tourist exhibitions, creation of conditions for the development of rural green tourism.

Keywords: tourism, ecological tourism, integration, innovative cluster model, means of accommodation for tourists, food establishments, synergistic effect.

Постановка проблеми. На сучасному етапі відбувається трансформація світового порядку безпеки, міжнародних економічних відносин, інтеграції та інтернаціоналізації світової економіки. Міжнародний ринок товарів

і послуг, який відновлюється після пандемій та стихійних лих, потребує ефективної діяльності галузей, які будуть забезпечувати надходження до державного та місцевих бюджетів. Однією з таких важливих елементів ринку

послуг є сфера туризму, яка здатна до потужної трансформації під час кризових явищ. Україна репрезентує світовому співтовариству унікальний досвід функціонування туристичної сфери, створення позитивного іміджу країни в умовах воєнного стану та перспектив повоєнного відновлення країни.

Досвід розвитку різноманітних видів туризму в Подільському регіоні заслуговує на увагу та дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження проблем на перспектив розвитку екологічного туризму досить актуальні на сучасному етапі. В Україні, в умовах кризових явищ пов'язаних з пандемічними заходами та тривалими військовими діями, екологічний туризм сприяє відновленню та реабілітації військових та членів їх сімей, а також мешканців громад та туристів.

Питання сутності екогеографії та екотуризму, інноваційного розвитку екотуризму як національного пріоритету України, концептуальні положення екотуризму, екотуризм в контексті сталого розвитку, передумови та причини виникнення екотуризму, напрями екотуризму, програмно-правові та організаційні основи розвитку екотуризму в Україні досліджували зарубіжні та вітчизняні вчені-економісти, працівники національних природних парків, мешканці місцевих громад.

В наукових працях О. Любіцевої, О. Бейдика, В. Гетьмана, Г. Заваркіної, О. Зеленко, О. Швецової, О. Дмитрука, Е. Арсеньєвої, Н. Горжанкіна, Я. Олійника, Ю. Юхновської, М. Рутинського, А. Кускова, В. Манюка, О. Василець, А. Дзиби, В. Петрука, О. Бондарчук, О. Панасюк, А. Мельника, І. Трач, Ю. Царука, Ваколюка В. Д., В. Бойка, В. Грушка відображені проблеми та перспективи розвитку рекреаційних ресурсів в Україні та світі, а також види екотуризму: пригодницький, пізнавальний, освітній, науковий, подієвий, спортивний, духовний, побутовий, творчий та інші види.

Український вчений Гетьман В. І., зокрема, досліджує природно-ресурсний потенціал рекреаційних ландшафтів, пейзажне різноманіття, рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України, курортно-рекреаційні системи Українських Карпат.

В. Г. Петрук, О. В. Бондарчук, О. Ю. Панасюк, І. А. Трач, Ю. І. Царук, В. Д. Ваколюк в дослідженнях, які стосуються екогеографії та екотуризму зазначають, що саме екотуризм є єдиним напрямком індустрії туризму, який зацікавлений у збереженні свого головного

ресурсу – природного середовища або його окремих компонентів (пам'яток природи, певних видів тварин та рослин).

Коли в процес екотуризму залучено місцеве населення, воно також стає зацікавленим у використанні цих ресурсів на основі господарювання, а не вилучення. В підручнику розглянуто також туристичний потенціал Вінницької області, наявну базу туризму в області, практичні аспекти організації екотуризму у Вінницькій області, рекреаційні зони Вінниччини [1].

Національний природний парк "Кармелюкове Поділля", який розташований у Вінницькій області, організовує цікаві, захоплюючі мандрівки у природу для поціновувачів природних багатств, історико-культурної спадщини, народних традицій, а також активного відпочинку. Парк створений з метою збереження, відтворення та раціонального використання унікальних природних та історико-культурних комплексів Південного Поділля, що мають важливе природоохоронне, наукове, історико-культурне, естетичне, рекреаційне та оздоровче значення.

"Зелені маршрути" – нова форма екологічного туризму, яка об'єднує багатофункціональні маршрути природної і культурної спадщини, які побудовані уздовж природних екологічних коридорів, річок, історичних торгових шляхів тощо. Такий туризм сприяє збереженню природи, запровадженню здорового способу життя, розвитку регіону.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Необхідно зазначити, що 28 листопада 2024 року у Львові відбувся III Національний туристичний саміт, який зібрав на одному майданчику понад 400 учасників з усіх куточків України та світу. Спікерами саміту стали представники UN Tourism (Всесвітньої туристичної організації ООН) Бека Джакелі, директор із зовнішніх зв'язків та Кордула Вольмутер, директор Європейського регіону, Ібрагім Айюб, Головний виконавчий директор групи International Tourism Investment Corporation Ltd (ITIC), Іштван Уйхеї, амбасадор ООН Туризм, Анула Галєвська, координаторка сертифікації курорту "Буковель" за міжнародними програмами "Green Destination", "Green Key", «Green Globe» та Ерік Дрезін, Генеральний секретар Європейської Асоціації Туристичних Агентів та Туристичних Операторів.

Представники Всесвітньої туристичної організації ООН разом з керівниками профільних структурних підрозділів міських рад

і обласних військових адміністрацій, інвесторами та провідними експертами туристичної галузі говорили про інтеграцію України у європейський туристичний простір, яка враховуватиме сучасні виклики, які сьогодні постали перед світовим туризмом. А саме: кризовий менеджмент, пристосування до змін клімату, збалансоване економічне зростання, збереження культурної спадщини, навколишнього середовища та підтримку громад [2].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). У статті необхідно провести дослідження стратегії та тенденції розвитку туризму в Україні на сучасному етапі та в перспективі, а також розвиток екологічного туризму, проекти, які сприяють соціально-економічному розвитку територіальних громад, їх відновлення та функціонування під час воєнного стану та після закінчення війни.

Звернути увагу на основні аспекти розвитку туризму у світі та в Україні, які були досліджені на III Національному туристичному саміті. Проаналізувати поняття, механізми, елементи, переваги використання інноваційної кластерної моделі у туристичній галузі та виникнення синергійного ефекту від взаємодії основних та допоміжних елементів кластера.

Розглянути проєктну модель діяльності "Національного природного парку "Кармелюкове Поділля", що знаходиться у Вінницькій області.

Проаналізувати позитивні зміни, які відбулися для учасників проєкту „Camino Podolico: Подільський шлях святого Якова“, що реалізує Державне агентство розвитку туризму України, Департамент маркетингу міста та туризму Вінницької міської рада, а також територіальні громади Вінницької та Хмельницької областей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державне агентство розвитку туризму України – Центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері туризму та курортів України. Працює над просуванням туристичного бренду України у світі, займається розвитком внутрішнього туризму та підвищенням якості національного туристичного продукту і його конкурентоспроможності задля залучення більшої кількості туристів.

Діяльність Агентства зосереджена насамперед на розвитку туристичного потенціалу регіонів, а також на проведенні маркетингових кампаній для просування країни як привабливого туристичного напрямку на внутрішньому і на міжнародному рівнях. Візія Агенства –

розвивати конкурентоспроможну, екологічно стійку та соціально відповідальну індустрію туризму, яка сприяє створенню нових робочих місць, забезпечує доступність туристичного продукту для всіх категорій мандрівників та гарантує сталий розвиток громад.

28 листопада 2024 року у Львові відбувся III Національний туристичний саміт, який зібрав на одному майданчику понад 400 учасників з усіх куточків України та світу. Подія, започаткована Державним агентством розвитку туризму України як майданчик для обговорення актуальних питань та викликів, які постали перед галуззю.

А також було підписано два важливі меморандуми. Перший між Державним агентством розвитку туризму та Буковелем, який офіційно заявив про початок масштабної трансформації, спрямованої на створення сертифікованого туристичного кластера, що відповідає міжнародним стандартам сталого розвитку та прагне стати п'ятою у світі і першою в Україні державною туристичною дестинацією, сертифікованою за низкою міжнародних протоколів [2].

Туризм усе частіше відіграє роль індикатора політичних відносин між регіонами, стабілізатора партнерських відносин на загальнодержавному рівні. Тому, зважаючи на велике значення туризму, держава визначила його одним із пріоритетних напрямів розвитку національної економіки та культури, сферою реалізації прав і потреб людини та суспільства, однією з визначальних складових соціально-економічної політики держави і регіонів.

Необхідно зазначити, що у розвинутих країнах значну увагу з боку органів державного управління приділяють створенню позитивного туристичного іміджу країни за її межами. Приклади досліджених держав свідчать про те, що Україна, маючи велику кількість унікальних та різноманітних природних та історико-культурних туристичних ресурсів, повинна за допомогою ефективного державного управління сприяти процесу формування власного туристичного потенціалу як чинника консолідації українського суспільства та створювати сприятливі умови з боку державного управління для розвитку туристичної галузі.

В діяльності туристичної сфери відбулися зміни, які спонукали працівників галузі узагальнити попередній досвід, змінити пріоритети і звернути особливу увагу саме на внутрішній туризм.

Туристичний кластер – це неформальне об'єднання установ, організацій, фірм тури-

стичного профілю, що розташовані на території туристичної дестинації або туристичного регіону, для розроблення, просування та продажу конкурентоспроможного туристичного продукту, метою діяльності якого є об'єднання можливостей та потужностей партнерів для створення інноваційних

туристичних послуг, диверсифікація туристичного продукту, його поліпшення й удосконалення, спільне розроблення і реалізація маркетингової політики, реклама та брендинг туристичної дестинації.

Переваги використання кластерної моделі у туристичній галузі відображені на рис. 1.

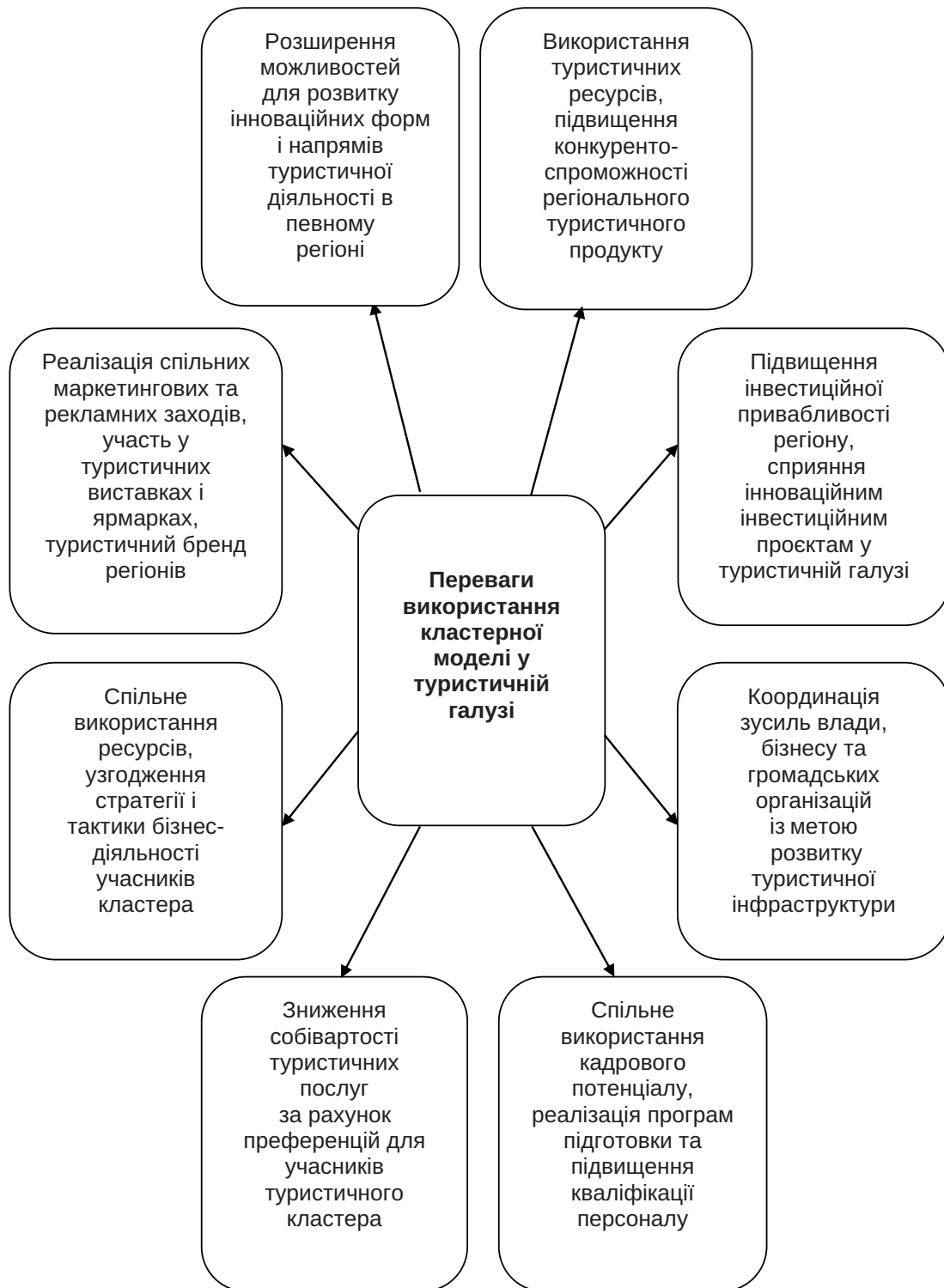

Рис. 1. Переваги використання кластерної моделі у туристичній галузі

Джерело: сформовано автором на основі [3]

Елементи, необхідні для реалізації кластерної моделі в туристичній галузі відображені на рис. 2.

Отже, перевагами кластерної моделі у туристичній галузі є: результативне використання туристичних ресурсів, поліпшення та підвищення конкурентоспроможності регіонального туристичного продукту, підвищення інвестиційної привабливості регіону, сприяння інноваційним інвестиційним проектам у туристичній галузі, координація зусиль влади, бізнесу та громадських організацій із метою розвитку туристичної інфраструктури, спільне використання кадрового потенціалу, реалізація програм підготовки та підвищення кваліфікації персоналу [3].

Одним із шляхів нейтралізації негативу “сучасного” техногенного пресу на людину є її спілкування (включаючи активне) з відносно первинною, мало зміненою природою. Водночас поліпшення здоров'я людини неможливе без збереження здорового довкілля. Розв'язання цієї дилеми передбачає також

задоволення духовних запитів людини в природній красі ландшафту.

В умовах подальшого погіршення екологічної ситуації все більшого значення для зміни недбалого ставлення сучасної Homo sapiens до свого навколишнього середовища набуватиме закладений у самій природі, в її дикій красі, духовний (освітньо-виховний) потенціал.

Одним з механізмів реалізації даного потенціалу, а також формою “творчої співпраці” людини і природи може бути (і вже стає) екотуризм (екологічний туризм) з його майже ейфорійним ставленням до ще відносно збережених (заповідних) природних та історико-культурних територій та об'єктів.

Відтак, у нашому трактуванні екотуризм включає всі види туризму, орієнтовані на збереження природного довкілля, витворення інтелектуально-гуманістичного світобачення, налагодження гуманних стосунків з місцевим населенням та органами самоврядування, поліпшення фінансово-економічного благополуччя регіонів.

Рис. 2. Елементи, необхідні для реалізації кластерної моделі в туристичній галузі

Джерело: сформовано автором за даними [3]

Соціально-економічна функція екотуризму з відтворення життєвих сил людини (фізичних, розумових і духовних) здійснюється “на фоні”, сумісно з рекреаційним ландшафтом. Найважливішою просторово-часовою особливістю останнього виступає складне переплетіння процесів природної ландшафтної самоорганізації та цілеспрямованого управління процесу з боку людини на його території.

З поняттям ландшафтно-гуманістичних ресурсів співмірна суб’єктивна категорія набутої гуманістичної цінності ландшафту, яка передбачає археологічну, історичну, етнокультурну, меморіальну та інші значущості. Загальним еквівалентом та водночас суттєвим компонентом природної та культурної спадщини будь-якого народу можна вважати естетичну категорію краси, у межах якої кожним етносом протягом її історії вироблявся свій, властивий певному “часовому зрізу”, ідеал краси.

Активізація проблеми збереження природної і культурної спадщини України особливо гостро відчутна в контексті гуманістичної цінності ландшафтних об’єктів заповідної природи та розміщених у їх межах історико-культурних пам’яток.

Однією з таких ще не до кінця усвідомлених суспільством цінностей є гуманістика, що властива територіям та об’єктам природно-заповідного фонду України, зокрема національним природним та регіонально-ландшафтним паркам, в яких охороняються природні та історико-культурні комплекси. Ці “оази” заповідної природи повинні служити святій справі патріотичного виховання, особливо молоді, в дусі шанування рідної природи та історії [4].

У Вінницькій області під охороною держави знаходиться 424 території та об’єкти природно-заповідного фонду. Серед них – один національний природний парк та три регіональні ландшафтні парки – Національний природний парк “Кармелюкове Поділля”; РЛП “Дністер”; РЛП “Немирівське Побужжя”; РЛП “Середнє Побужжя”.

Національний природний парк “Кармелюкове Поділля” організовує цікаві, захоплюючі мандрівки у природу для поціновувачів природних багатств, історико-культурної спадщини, народних традицій, а також активного відпочинку. Парк створений з метою збереження, відтворення та раціонального використання унікальних природних та історико-

культурних комплексів Південного Поділля, що мають важливе природоохоронне, наукове, історико-культурне, естетичне, рекреаційне та оздоровче значення.

Керівництво та співробітники НПП “Кармелюкове Поділля” якісно удосконалюють діяльність природного парку. Активно продовжується співпраця з Міністерством екології та природних ресурсів України, Департаментом агропромислового розвитку, екології та природних ресурсів Вінницької ОДА, Департаментом міжнародного співробітництва та регіонального розвитку Вінницької ОДА, туристичною фірмою “Cevied” (Франція, м. Леон), туристичною фірмою “Акорд” (Україна, м. Львів), навчальними закладами.

Проектна модель “Національного природного парку “Кармелюкове Поділля” відображена на рис. 3.

Головними ландшафтними місцевостями території Парку є межирічні хвилясті лесові рівнини з середньо-гумусними ґрунтами. Лучні ландшафти збереглися фрагментарно, переважно в межах крутих схилів балок та річкових долин, по окраїнах лісових масивів [5].

Розглянемо основні аспекти “Програми розвитку туризму у Вінницькій області на 202–2027 роки”. Прийняття Програми обумовлено необхідністю створення цілісної ефективної системи, яка має на меті розбудову конкурентоспроможного туристичного продукту, здатного максимально задовольнити туристичні потреби, як зовнішнього так і внутрішнього туриста, та забезпечення на цій основі комплексного розвитку територіальних громад області, їх соціально-економічного зростання за умови раціонального використання та збереження екологічної рівноваги, історико-культурної спадщини тощо.

Також першочергового вирішення потребує питання ефективного використання природних рекреаційних ресурсів. Світова практика доводить, що доходи від туризму за умови ефективного використання рекреаційного потенціалу можуть стати основним джерелом наповнення бюджету територій, а на рівні дестинації – підвищити рівень зайнятості населення та забезпечити зростання його доходів.

Створення низки туристично-екскурсійних маршрутів дозволить гармонійно поєднати привабливі умови відпочинку і подорожей для повного задоволення потреб найвимогливіших туристів.

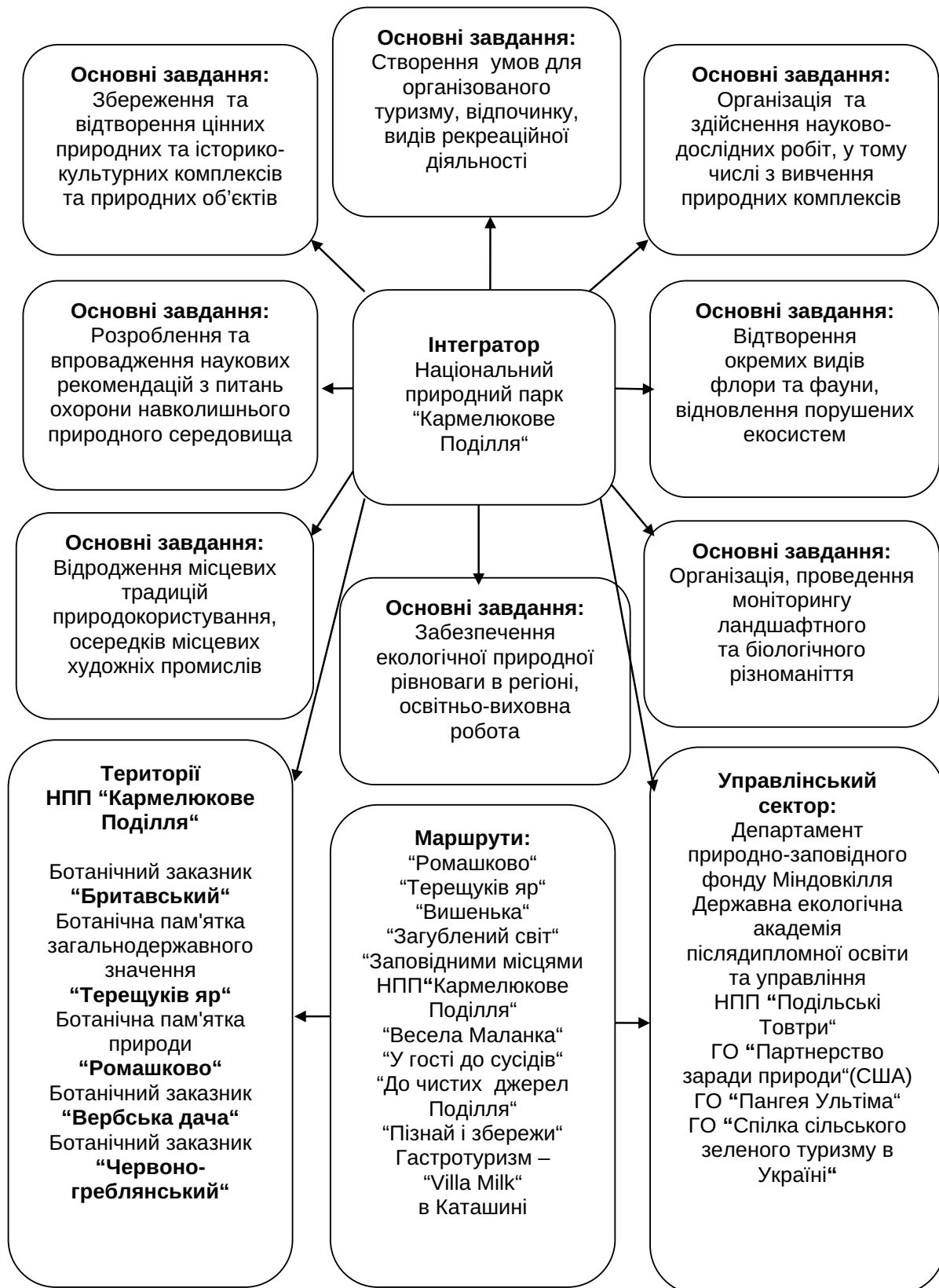

Рис. 3. Проектна модель діяльності
Національного природного парку "Кармелюкове Поділля"

Джерело: сформовано автором за даними [5]

Вінниччина має всі передумови для інтенсивного розвитку внутрішнього та зовнішнього туризму, а саме: особливості географічного положення та рельєфу, сприятливий клімат, багатство природного, історико-культурного та туристично-рекреаційного потенціалів [6].

Вінницю як координатора туристичного маршруту "Подільський шлях Святого Якова" "Camino Podolico" офіційно прийняли до Європейської федерації Шляху святого Якова. Таке рішення ухвалили на засіданні генеральної асамблеї Федерації, що відбулася 29-30 червня в іспанському місті Потес.

За інформацією "Camino Podolico", шлях проляже довжиною понад 250 кілометрів населеними пунктами Поділля: Вінниця – Селище – Гнівань – Демидівка – Браїлів – Жмеринка – Северинівка – Бар – Ялтушків – Вінківці – Зіньків – Маліївці – Дунаївці – Маків – Кам'янець-Подільський.

Завдяки даному приєднанню в Україні може з'явитися новий сертифікований культурний маршрут Ради Європи, який дозволяє популяризувати і розвивати місцеву спадщину на міжнародному рівні, налагоджувати співпрацю між громадами та з іншими країнами.

Йдеться про культурно-пізнавальний та паломницький маршрут з Вінниці до Кам'янця-Подільського через Бар за моделлю Шляхів святого Якова, які проходять через усю Європу та ведуть до міста Сантьяго-де-Компостела в Іспанії, де зберігаються мощі апостола Якова. Під час тестового 2021 року його пройшло більше 150 мандрівників з різних міст України.

Європейська федерація Шляху святого Якова (European Federation of Saint James Way), до якої прийняли проєкт "Camino Podolico", була створена 25 травня 2011 року з метою бути єдиним представником для Інституту європейських культурних маршрутів (Люксембург) і гарантувати застосування критеріїв сертифікації Європейських культурних маршрутів.

Федерація схвалена Радою Європи для підтримки спільної європейської культури. Відтоді вона працює над поширенням досвіду кожної спільноти на Шляхах святого Якова та узгодженням дій різних учасників у кожній країні-учасниці, розробляючи результативні спільні проєкти, спрямовані на залучення та розширення європейської мережі [7].

До Меморандуму про співробітництво "Camino Podolico" з метою розвитку і популяризації Шляху Святого Якова в Україні доєдна-

лися ще шість учасників. Ця знакова для розвитку цього проєкту подія відбулася 26 квітня у місті Кам'янець-Подільський, яке є фінальною точкою на маршруті "Camino Podolico". Подію приурочили до відновлення функціонування Подільського шляху Святого Якова.

Серед підписантів – Державне агентство розвитку туризму України, Національний природний парк "Подільські Товтри", Дунаєвецька міська рада, Чортківська міська рада, Жванецька сільська рада і громадська організація "Хмельницький спелеоклуб" "Атлантида".

"В Україні ми все більше доєднуємось до культурних маршрутів Ради Європи, і я впевнена, що спільними зусиллями тут присутніх "Camino Podolico" стане одним з найпопулярніших в Україні. Адже саме завдяки таким маршрутам ми можемо пізнавати нашу країну, пізнавати чудові місця і насолоджуватись прекрасною природою.

Тож наше завдання – активніше промотувати і відкрити цей безперечно дуже якісно підготовлений маршрут, ці цінні локації, для більшого кола: поки що саме українців, але сподіваюсь, що в майбутньому і для європейського туриста", – зазначила голова Державного агентства розвитку туризму України Мар'яна Олесків [8].

Висновки. У статті проведено дослідження стратегії та тенденції розвитку туризму в Україні на сучасному етапі та в перспективі, а також розвиток екологічного туризму, проєкти, які сприяють соціально-економічному розвитку територіальних громад, їх відновлення та функціонування під час воєнного стану та після закінчення війни.

Розглянуто основні аспекти розвитку туризму у світі та в Україні, які були досліджені на III Національному туристичному саміті. Проаналізовано поняття, механізми, елементи, переваги використання інноваційної кластерної моделі у туристичній галузі та виникнення синергійного ефекту від взаємодії основних та допоміжних елементів кластера.

Визначено проєктну модель діяльності "Національного природного парку "Кармелюкове Поділля", який розміщений у Вінницькій області.

Проаналізовано позитивні зміни, які відбулися для учасників проєкту „Camino Podolico: Подільський шлях святого Якова“, який реалізує Державне агентство розвитку туризму України, Департамент маркетингу міста та туризму Вінницької міської рада, а також територіальні громади Вінницької та Хмельницької областей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Петрук В. Г. Екогеографія та екотуризм: підручник. В. Г. Петрук, О. В. Бондарчук та ін. Вінниця : ТОВ "Нілан- ЛТД". 2016. 178 с.
2. III Національний туристичний саміт: інтеграція України у європейський туристичний простір. Державне агентство розвитку туризму України. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/iii-nacionalniy-turistichniy-samit-integraciya-ukrayini-u-ievropeyskiy-turistichniy-prostir> (дата звернення: 20.01.2025).
3. Юхновська Ю. О. Теоретичний підхід до визначення економічної категорії "туристичний кластер". *Бізнес-навігатор*. 2019. № 1. (56). С. 131–135.
4. Гетьман В. І. Українські Карпати. Ландшафтно-рекреаційні ресурси. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан. 2010. 136 с.
5. Національний природний парк "Кармелюкове Поділля". URL: <http://karmelukove.com/> (дата звернення: 15.01.2025).
6. Програма розвитку туризму у Вінницькій області на 2020–2027 роки. Департамент міжнародного співробітництва та регіонального розвитку облдержадміністрації. URL: <http://www.dmsrr.gov.ua/uploads/ekonomichna%20sytuatsiya/programu/%d0%9f%d1%80%d0%be%d0%b3%d0%b0%d0%bc%d0%b8%20%d0%9c%d0%a1%202021-2027.pdf> (дата звернення: 26.01.2025).
7. Туристичний проєкт "Camino Podolico: Подільський шлях святого Якова". URL: <https://www.caminopodolico.net> (дата звернення: 25.01.2025).
8. До Меморандуму про співробітництво з метою розвитку і популяризації Шляху святого Якова в Україні доєдналися ще шість учасників". URL: <https://caminopodolico.net/news/do-memorandumu-camino-podolico-doyed-nalosya-derzhavne-ahentstvo-rozvytku-turyzmu-ukrayiny-i> (дата звернення: 27.01.2025).

REFERENCES:

1. Petruk V. H. (2016). *Ekoheohrafiia ta ekoturizm: pidruchnyk [Ecogeography and ecotourism]*. Vinnytsia: TOV "Nilan- LTD", 178. [in Ukrainian]
2. III Natsionalnyi turystychnyi samit: intehtratsiia Ukrainy u yevropeyskyi turystychnyi prostir. Derzhavne ahentstvo rozvytku turyzmu Ukrainy. [III National Tourism Summit: Ukraine's integration into the European tourism space. State Tourism Development Agency of Ukraine]. Retrieved from <https://www.tourism.gov.ua/blog/iii-nacionalniy-turistichniy-samit-integraciya-ukrayini-u-ievropeyskiy-turistichniy-prostir> [in Ukrainian].
3. Iukhnovska Yu.O. (2019), Teoretychnyi pidkhid do vyznachennia ekonomichnoi katehorii "turystychnyi klaster" [A theoretical approach to defining the economic category "tourist cluster"]. *Biznes-navihator – Business naviga*, 1. (56).
4. Hetman V. I. (2010). *Ukrainski Karpaty. Landshaftno-rekreatsiini resursy*. [Ukrainian Carpathians. Landscape and recreational resources]. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan, 136. [in Ukrainian].
5. Natsionalnyi pryrodnyi park "Karmeliukove Podillia"[Karmelyukovo Podillia National Nature Park]. Retrieved from <http://karmelukove.com/> [in Ukrainian].
6. Prohrama rozvytku turyzmu u Vinnytskii oblasti na 2021–2027 roky [Tourism development program in Vinnytsia region for 2021–2027]. Departament mizhnarodnoho spivrobitnytstva ta rehionalnoho rozvytku oblderzhadministratsii Retrieved from <http://www.dmsrr.gov.ua/uploads/ekonomichna%20sytuat-siya/programu/%d0%9f%d1%80%d0%be%d0%b3%d0%b0%d0%bc%d0%b8%20%d0%9c%d0%a1%202021-2027.pdf>. [in Ukrainian].
7. Turystychnyi proiekt Camino Podolico: Podilskyi shliakh sviatoho Yakova [Tourist project Camino Podolico: Podolsky way of St. Jacob]. Retrieved from <https://www.caminopodolico.net> [in Ukrainian].
8. Do Memorandumu pro spivrobitnytstvo z metoiu rozvytku i populiaryzatsii Shliakhu sviatoho Yakova v Ukraini doiednalisia shche shist uchasnkyiv" [Six more participants joined the Memorandum on cooperation for the purpose of developing and popularizing the Way of St. Jacob in Ukraine"]. Retrieved from <https://caminopodolico.net/news/do-memorandumu-camino-podolico-doyed-nalosya-derzhavne-ahentstvo-rozvytku-turyzmu-ukrayiny-i> [in Ukrainian].